

การส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหาร
จัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
Enhancing Local Politicians' Leadership Based on Buddhist Principles
in Solid Waste Management in Sageab Subdistrict, Song District,
Phrae Province

ปิยะภรณ์ สร้อยเงิน¹
Piyaporn Soingern¹

Received: 23 April 2025; Revised: 30 June 2025; Accepted: 13 July 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ระดับภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย และ 3) นำเสนอแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักปาปนิกรรมในบริบทของตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยประชาชน จำนวน 368 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม และใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล เช่น ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูป/คน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นและการยึดหลักปาปนิกรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.77$, S.D.=0.29 และ $\bar{X}=3.69$, S.D.=0.25 ตามลำดับ) 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้แก่ ด้านนิสัยสัมปโน ด้านวิรุโร และด้านจักขุมา ซึ่งสามารถอธิบายความแปรปรวนของภาวะผู้นำ ได้ร้อยละ 47.9 3) แนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำตามหลักปาปนิกรรมประกอบด้วย ด้านจักขุมา คือ ความสามารถในการตัดสินใจอย่างเฉียบขาดและเสียสละเพื่อส่วนรวม ด้านวิรุโร คือ ความเชี่ยวชาญและการพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย และด้านนิสัยสัมปโน คือ การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนและเครือข่ายทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ากับภาวะผู้นำทางการเมืองท้องถิ่น สามารถนำไปสู่การบริหารจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระดับชุมชน

¹ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่; Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya Phrae Campus
Corresponding Author, E-mail: piyaporn8985@gmail.com

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำของนักการเมือง; การบริหารจัดการขยะมูลฝอย; หลักปาปณิกธรรม 3

Abstract

This research article aimed to: (1) examine the level of leadership among local politicians in solid waste management; (2) analyze the factors influencing local politicians' leadership in solid waste management; and (3) propose guidelines for enhancing local politicians' leadership based on the Pāṇḍita Dhamma principles within the context of Sageab Subdistrict, Song District, Phrae Province. A mixed-methods research design was employed. In the quantitative phase, the sample consisted of 368 residents. Data were collected using a questionnaire and analyzed through descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation. In the qualitative phase, data were obtained from 10 key informants (monks and lay participants) through in-depth interviews and were analyzed using content analysis.

The findings revealed that: (1) the overall level of local politicians' leadership and their adherence to the Pāṇḍita Dhamma principles in solid waste management were both high ($\bar{X}=3.77$, S.D.=0.29; $\bar{X}=3.69$, S.D.=0.25, respectively); (2) factors that significantly influenced leadership at the 0.01 level included Nissayasampanno, Vidhuro, and Cakkhuma, which collectively explained 47.9% of the variance in leadership; and (3) the proposed leadership enhancement guidelines based on the Pāṇḍita Dhamma principles comprise: Cakkhuma, referring to the ability to make decisive decisions and act selflessly for the public good; Vidhuro, emphasizing expertise and continuous skill development in solid waste management; and Nissayasampanno, highlighting the importance of creating enabling spaces for citizens and multi-sectoral networks to participate meaningfully in waste management processes. Overall, the integration of Buddhist principles into local political leadership can contribute to more effective and sustainable solid waste management at the community level.

Keywords: Politicians' leadership; Solid Waste Management; Pāṇḍita Dhamma (Three Principles)

บทนำ

ประเทศไทยมีระบบการบริหารราชการปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักการกระจาย การปกครองตนเองมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลและจัดทำบริการสาธารณะต่าง ๆ เช่น เรื่องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม (สำราญ ไกรทอง และปารินดา สุขสบาย, 2556) ปัจจุบันเกิดปัญหาขยะมูลฝอย ไม่สามารถจัดหาสถานที่กำจัดมูลฝอย ขาดการบริหารจัดการที่ดี ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการที่เหมาะสม ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน เกิดปัญหาด้านทัศนียภาพเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของสัตว์และแมลง นำโรคและอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยที่ดีของประชาชน (ประภาภรณ์ ปราบสุข และคณะ, 2567) แผนปฏิบัติการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน จังหวัดสกลนคร ประจำปี พ.ศ.2562 ขึ้น โดยมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานที่ขับเคลื่อนการบริหารจัดการขยะในภาพรวมทั้งประเทศ เช่น เรื่องของการประกวดจังหวัดสะอาด การจัดกลุ่มพื้นที่ การจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการกำจัดขยะอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งประเทศไทยมีขยะอิเล็กทรอนิกส์ตกค้างเพื่อรอการกำจัดอยู่ในประเทศกว่า 5 แสนตัน และขยะครัวเรือนตกค้างกว่า 20 ล้านตัน แนวทางการจัดการขยะให้ใช้หลัก 3R คือ ใช้น้อย (Reduce) ใช้ซ้ำ (Reuse) และการนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) 3Rs (สันชัย พรหมสิทธิ์ และคณะ, 2562) แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ พ.ศ. 2559 - 2564 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) ตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นกรอบและทิศทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย และขยะอันตรายของประเทศ ซึ่งมีสาระสำคัญให้เกิดการจัดการขยะมูลฝอยอย่างครบวงจร โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม มุ่งสู่การแก้ไขปัญหาขยะอย่างยั่งยืน

ผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งต่อความสำเร็จขององค์กรทั้งนี้ เพราะผู้นำมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยตรงที่จะต้องวางแผน สั่งการดูแล และควบคุมให้บุคลากรขององค์กรปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ "ผู้นำ" ในด้านต่าง ๆ มีมากมายหลากหลายทฤษฎีขึ้นอยู่กับว่าใครจะชอบแบบไหน และแต่ละคนนั้นก็จะมี Style ของความเป็นผู้นำที่แตกต่างกัน ดังนั้น การจะบอกว่าผู้นำแบบ ไหนดีที่สุดหรือดีกว่ากันนั้นคงไม่สามารถบอกได้แน่ชัด และไม่สมควรที่จะนำมาพูดกันด้วยเพราะผู้นำ แต่ละแบบก็มีข้อดี-ข้อเสียที่มีความแตกต่างกันออกไป รวมทั้งยังขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ความเป็นผู้นำก็อาจแตกต่างกันไปด้วย (Bhutanaro, 2017)

จากปัญหาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ จะประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องนำเอาหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่น ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ ได้แก่ หลักปาปณิกธรรม 3 ประการ ที่ถือเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมในการสร้างคุณลักษณะของผู้บริหารที่ดี เพื่อที่จะได้นำมาส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมี

ความสนใจที่จะศึกษา เรื่องการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย และนำเสนอการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักปาปนิกรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักปาปนิกรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยรูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธีซึ่งรวมการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน ประกอบด้วย

1. การวิจัยเชิงปริมาณ

1.1 ประชากรเป้าหมายประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้คือ ประชาชนอายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ จำนวน 4,573 คน โดยใช้สูตรการคำนวณของ ทาโรยามาเน ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 368 คน

1.2 เครื่องมือวิจัยเครื่องมือหลักที่ใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณคือ แบบสอบถาม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่น ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตามหลักปาปนิกรรม 3 โดยได้กำหนดให้ผู้ตอบแบบสอบถาม ทำเครื่องหมาย (✓) ลงในช่องปริมาณความคิดเห็นที่ผู้ตอบเห็นว่าตรงกับตนเองเพียงระดับเดียวจาก 5 ระดับ ตั้งแต่ “มากที่สุด” จนถึง “น้อยที่สุด” ทั้ง 3 ด้าน จำนวน 15 ข้อ (สุวรรีย์ ศิริโภากรภิรมย์, 2546) ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่น ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยได้กำหนดให้ผู้ตอบแบบสอบถามทำเครื่องหมาย (✓) ลงในช่องปริมาณความคิดเห็นที่ผู้ตอบเห็นว่า ตรงกับตนเองเพียงระดับเดียวจาก 5 ระดับ ทั้ง 4 ด้าน จำนวน 20 ข้อ ตอนที่ 4 แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค ก่อนการใช้งานจริง แบบสอบถามถูกทดลองใช้กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง

จำนวน 30 คน เพื่อคำนวณค่าความเชื่อมั่นโดยใช้สูตรของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่นรวม 0.896

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ขออนุญาตจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตแพร่ เพื่อเข้าพื้นที่ในการเก็บข้อมูล โดยกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเริ่มต้นจากการแจกและเก็บแบบสอบถามด้วยตนเอง

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูลข้อมูลจากแบบสอบถามถูกวิเคราะห์โดยใช้วิธีการทางสถิติ ดังนี้

1) สถิติพรรณนา สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2) สถิติอนุมาน เป็นสถิติที่ใช้วิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ด้วยวิธีแบบ Stepwise เพื่อพยากรณ์ตัวแปรตามหนึ่งตัว ซึ่งส่งผลมาจากตัวแปรอิสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ที่ส่งผลกระทบต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. การวิจัยเชิงคุณภาพการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้มีการดำเนินการอย่างละเอียดและรอบคอบ ดังนี้

2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทำการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 10 รูปหรือคน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป 2) ประชาชนและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสุรากลั่น จำนวน 3 คน 3) ผู้ปกครองท้องที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน 4) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 2 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลนี้ ทำให้การวิจัยได้มุมมองเชิงลึกที่ครอบคลุมในด้านการจัดการขยะโดยตรง

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยการสร้างแบบสัมภาษณ์เริ่มต้นจากการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักปาปนิกรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลการเก็บรวบรวมข้อมูลถูกดำเนินการโดยผู้วิจัยที่ทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและถูกต้องที่สุด

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านการบันทึกเสียงและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ จากนั้นข้อมูลถูกนำมาแยกแยะและจัดเรียงเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระดับภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.77$, S.D.=0.29) ซึ่งมีผลค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานในรายชื่อ ตามตารางสรุปผลดังต่อไปนี้

การบริหารจัดการขยะมูลฝอยของนักการเมืองท้องถิ่น ในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านรูปแบบสั่งการ	3.74	0.66	มาก
2. ด้านรูปแบบขยาคความคิด	3.82	0.67	มาก
3. ด้านรูปแบบการมีส่วนร่วม	3.79	0.69	มาก
4. ด้านรูปแบบมอบหมายงาน	3.64	0.66	มาก
รวม	3.77	0.29	มาก

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของนักการเมืองท้องถิ่น
ในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

หลักปาปณิกธรรมกับภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.69$, S.D.=0.25) ซึ่งมีผลค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานในรายชื่อ ตามตารางสรุปผลดังต่อไปนี้

หลักปาปณิกธรรม 3	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านจักขุมา: มีวิสัยทัศน์	3.73	0.35	มาก
2. ด้านวิธูโร: ความเชี่ยวชาญ	3.65	0.32	มาก
3. ด้านนิสสยสัมปันโน: มีมนุษยสัมพันธ์	3.69	0.38	มาก
รวม	3.69	0.25	มาก

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของหลักปาปณิกธรรม 3

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักปาปณิกธรรมส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทั้ง 3 ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการ ดังนี้คือ ด้านนิสสยสัมปันโน ด้านวิธูโร ด้านจักขุมา

ตัวแปรหลักปาปณิกธรรม	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	.906	.158		5.729**	.000
นิสสยสัมปันโน	.313	.030	.407	10.312**	.000
วิธูโร	.269	.038	.303	7.108**	.000
จักขุมา	.197	.035	.237	5.688**	.000

Multiple R=.695^a R Square =.483 Adjusted R Square=.479 Std Error=.21099

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ผลการวิเคราะห์ มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple R) เท่ากับ .695 ค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (R Square) เท่ากับ .483 สัมประสิทธิ์การตัดสินใจที่ปรับแล้ว (Adjusted R Square) เท่ากับ .479 และค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการตัดสินใจ (Std. Error) เท่ากับ .21099 แสดงว่าปัจจัยในการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้ร้อยละ 47.9

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลัก ปาปนิกรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยใช้ ปาปนิกรรม 3 พบว่า ด้านจักษุมหา: มีทักษะในการตัดสินใจที่ดีและเฉียบขาด ต้องเป็นบุคคลที่เสียสละ เป็นผู้สร้างและพัฒนาคนอื่นให้เป็นผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาทีมงาน ด้านวิจิโร: มีความเชี่ยวชาญพัฒนาทักษะความรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ผู้นำมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ด้านนิสยสัมปันโน: เปิดโอกาสให้ภาคีเครือข่ายองค์กรทุกภาคส่วนและประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ให้มีความสำคัญกับการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม และในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างเต็มศักยภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. ระดับความคิดเห็นหลักปาปนิกรรม 3 กับ ภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า นักการเมืองท้องถิ่นกำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านการจัดการขยะมูลฝอย โดยเน้นการมีส่วนร่วม การมีวิสัยทัศน์ และมีการวางแผนการปฏิบัติงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ มีนโยบายที่จะลดปริมาณขยะมูลฝอยในพื้นที่ มีการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยนำไปสู่แผนพัฒนาท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลสะเอียบ เห็นได้ว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของปัญจศิลป์ วรรณภพ (2566) ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการประยุกต์หลัก ปาปนิกรรมมาใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลไชยวัฒนา อำเภอบัว จังหวัดน่าน โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ด้านนิสยสัมปันโน: มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีมนุษยสัมพันธ์กับ ภายนอกสร้างเครือข่ายการพัฒนาจากภายนอกสู่ภายในให้กับท้องถิ่น รองลงมา ได้แก่ ด้านวิจิโร: การเป็นผู้ชำนาญในงาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก การเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีทักษะในการปฏิบัติงาน และด้านจักษุมหา: การเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาท้องถิ่น ฉลาดในการวางแผน

2. พบว่า หลักปาปนิกรรม 3 (X) เป็นตัวแปรอิสระ ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ จักษุมหา: มีวิสัยทัศน์ (x_1) วิจิโร: ความเชี่ยวชาญ (x_2) นิสยสัมปันโน: มีมนุษยสัมพันธ์ (x_3) ปัจจัยที่ส่งผล

ต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ (Y) เป็นตัวแปรตามโดยมีตัวพยากรณ์ที่สำคัญเมืองค์ประกอบหลักป้าปณิกรรม (x) เป็นตัวแปรอิสระ เมืองค์ประกอบ ด้านนิสัยสัสมัปันโน มีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (β)=0.407 ด้านวิธูโร มีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (β)=0.303 ด้านจักขุมา มีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (β)=0.237 สามารถร่วมอภิปรายความผันแปรของปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ (Y) ได้ร้อยละ 47.9 ($R^2=48.3$) มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า นักการเมืองท้องถิ่น กำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านการจัดการขยะมูลฝอย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน มีทักษะในการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่อย่างเป็นมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประสานงานกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลสะเอียบ ท้องถิ่นอำเภอสอง เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอย เห็นได้ว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานิรุต ญาณวุฑฒ (พยนต์ียม) (2566) สรุปผลการวิจัยพบว่า พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัด สมุทรสงคราม ตามหลักทฤษฎีป้าปณิกรรม ประกอบด้วย ด้านจักขุมา นักการเมืองท้องถิ่นควรเป็นผู้มี วิสัยทัศน์ที่กว้างไกล โดยส่งเสริมให้นักการเมืองท้องถิ่นให้มีความคิดที่ดีและสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ใน ท้องถิ่นได้ ส่งเสริมให้นักการเมืองท้องถิ่นให้มีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานที่เป็นประโยชน์และยั่งยืน สามารถมองเห็นภาพรวมขององค์กรและมองทิศทางในอนาคตได้ ด้านวิธูโร นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้เชี่ยวชาญชำนาญในงานส่วนตนงานส่วนรวม นักการเมืองท้องถิ่นต้องเป็นผู้มีความรู้รอบด้าน รู้ลึก รู้จริง รู้กว้าง ละเอียดชัดเจน ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงปัญหา การศึกษาอย่างลึกซึ้ง นิสัยสัสมัปันโน นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นนักประสานงานที่ดีเยี่ยม แจ่มใส ใส่ใจบริการประชาชน พูดจาไพเราะ เป็นนักสื่อสารที่ดี

3. พบว่า หลักป้าปณิกรรม 3 ที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทั้ง 3 ด้าน สามารถอภิปรายได้ดังนี้

1) ด้านจักขุมา: มีวิสัยทัศน์ ผู้นำต้องมองการไกล การวางแผนด้านการปฏิบัติงานอยู่เสมอ มีนโยบายที่จะลดปริมาณขยะและจัดการขยะอย่างจริงจัง การกำหนดเป้าหมายและแนวความคิดที่ชัดเจน ต้องเป็นบุคคลที่เสียสละ เชิญชวนประชาชนร่วมปรึกษาหารือแก้ปัญหา ร่วมกัน และผู้นำต้องเป็นบุคคลต้นแบบ รับฟังปัญหาและวิธีการดำเนินการ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอย 2) ด้านวิธูโร: มีความเชี่ยวชาญ ผู้นำมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการจัดการขยะมูลฝอย ให้ความสำคัญของการบริหาร และสามารถจัดลำดับปัญหาก่อนและหลังได้ดี มีการกำหนดนโยบายการบริหารเหมาะสมกับจังหวัดและเวลาสอดคล้องปัญหา จัดทำแผนอย่างเป็นระบบในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ชี้แนะในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย 3) ด้านนิสัยสัสมัปันโน: มีมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้นำต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคนและทุกหน่วยงานในองค์กร มีความเสียสละและมีน้ำใจให้กับประชาชน ต้องพูดดี พูดให้มีความเข้าใจง่าย มีความเสียสละและมีน้ำใจให้กับประชาชน ให้ความสำคัญกับคุณธรรมและจริยธรรม เป็นบุคคลที่

สามารถเข้ากับผู้อื่นได้ง่าย มีจิตสาธารณะ ที่เป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นใครเห็นใครก็อยากอยู่ใกล้ เห็นได้ว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ งานวิจัยของพระครูปลัดสันติ ขนติธโร (ปราโมทย์) (2564) จากการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของพระภิกษุ สามเณรที่มีต่อสภาพภาวะผู้นำของเจ้า สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวมอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักทฤษฎีปาปนิยสูตรของเจ้าสำนักศาสนศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรม จังหวัดสมุทรปราการ โดยผู้นำมีความขยันหมั่นเพียรซื่อสัตย์ สุจริตเชื่อมั่นในตัวเอง ปฏิบัติตามวิสัยทัศน์ที่ได้วางไว้สร้างแรงผลักดันให้แก่ผู้ตามส่งเสริมขวัญและกำลังใจ มีความมุ่งมั่นในการสร้างผลงาน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด ราชการปรับปรุงความร่วมมือระหว่าง กลุ่มรักษาศรัทธาของประชาชน พัฒนาพุทธศาสนาให้มั่นคงและถาวรสืบไปและแสดงองค์ความรู้การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ 4 ด้านตามหลักทฤษฎีปาปนิยสูตรด้านวิสัยทัศน์ เชี่ยวชาญปฏิบัติ มีมนุษยสัมพันธ์ที่เด่นชัด

องค์ความรู้ใหม่

การสังเคราะห์องค์ความรู้ จากงานวิจัยการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ให้ผู้วิจัยสามารถพัฒนาโมเดลใหม่ตามแผนภาพที่แสดงต่อไปนี้

ภาพ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นตามหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทำให้

ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้จากการสังเคราะห์การวิจัย ดังปรากฏเป็น VPESNM Model โมเดล สรุปได้ดังนี้

V=Vision วิสัยทัศน์ ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่น ควรมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ ก้าวไกล และก้าวทันกับสถานการณ์ในยุคปัจจุบัน วางเป้าหมายและปฏิบัติตามกรอบเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

P=Plan การวางแผน ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นมีการวางแผนการดำเนินงาน มีการกำหนดให้มีการจัดการประชุมเพื่อวางแผนในการดำเนินงานและกำหนดวัตถุประสงค์รวมถึงการกำหนดเป้าหมาย วางแผนด้านนโยบาย วางแผนด้านกลยุทธ์

E=Education การศึกษาหาความรู้ ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องต้องศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดให้แก่ประชาชน เกี่ยวกับการจัดการ ขยะมูลฝอยอย่างถูกต้อง ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้

S=Skill ทักษะการทำงาน ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นภาพในอนาคต มองเห็นโอกาสหรือช่องทางต่าง ๆ ที่สามารถทำให้งานประสบความสำเร็จได้ มีความสามารถในการตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ พัฒนาทักษะอยู่ตลอดเวลา

N=Network การสร้างเครือข่าย ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นควรมีเครือข่ายการทำงานเพื่อเชื่อมโยงคน กลุ่มคน หรือกลุ่มองค์กรที่ปฏิบัติงานด้านเดียวกัน แลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกันหรือ ทำกิจกรรมร่วมกัน ภายใต้เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ

M=Morality จริยธรรม ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นต้องยึดหลักการและความเป็นธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยึดมั่นในความสามัคคี มีความจริงใจต่อกัน เกื้อกูลกัน นำหลักปาปนิกรรมมาปรับใช้ในการทำงาน

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยสามารถสรุปโดยภาพรวมได้ว่า ภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ อยู่ในระดับมาก เช่นเดียวกับการยึดหลักปาปนิกรรมซึ่งอยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยพบว่าหลักปาปนิกรรม 3 ประการ ได้แก่ ด้าน จักขุมา วิรุโธ และนิสสยสัมปันโน ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นที่ระดับ 0.01 และสามารถร่วมกันทำนายภาวะผู้นำได้ร้อยละ 48.3 สำหรับแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำตามหลักปาปนิกรรม ได้แก่ การตัดสินใจอย่างเฉียบขาดและเสียสละ (จักขุมา) การมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการจัดการขยะ (วิรุโธ) และการเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วม พร้อมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการทำงาน (นิสสยสัมปันโน) ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างการบริหารจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระดับท้องถิ่น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ทั้งข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายด้านการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่บูรณาการหลักปาปนิกรธรรม 3 ประการ ได้แก่ จักขุมา วิฐุโร และนิสสยสัมปันโน เป็นกรอบแนวคิดหลักในการพัฒนาภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้การกำหนดนโยบายมีทั้งมิติของประสิทธิภาพ คุณธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน

1.2 ควรกำหนดกลไกการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยอย่างเป็นระบบ โดยเปิดโอกาสให้ภาคประชาชน ภาคีเครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลเชิงนโยบาย เพื่อสะท้อนปัญหาและพัฒนานโยบายให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

1.3 ภาครัฐควรสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพนักการเมืองท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และจริยธรรมทางการเมือง เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำที่ยั่งยืนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 นักการเมืองท้องถิ่นควรนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานจริง โดยพัฒนาทักษะการตัดสินใจอย่างรอบคอบและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (จักขุมา) ควบคู่กับการเสริมสร้างความรู้และความเชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการขยะมูลฝอย (วิฐุโร)

2.2 ควรจัดให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดเวทีประชาคม การสร้างเครือข่ายชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มชุมชนในการจัดการขยะ เพื่อสะท้อนหลักนิสสยสัมปันโนที่เน้นมนุษยสัมพันธ์และความร่วมมือ

2.3 ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อดิจิทัลมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ และสร้างความตระหนักรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยอย่างถูกต้อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานและลดภาระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่อื่นที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยและพัฒนางานองค์ความรู้เชิงนโยบายด้านการจัดการขยะมูลฝอยในระดับประเทศ

3.2 ควรศึกษาปัจจัยอื่นเพิ่มเติมที่อาจส่งผลต่อภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่น เช่น วัฒนธรรมองค์กร การเมืองท้องถิ่นเชิงอำนาจ หรือบทบาทของภาคเอกชนและภาคประชาสังคม เพื่อเพิ่มความครอบคลุมในการอธิบายปรากฏการณ์

3.3 ควรพัฒนางานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อทดลองใช้แนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมในสถานการณ์จริง และประเมินผลลัพธ์เชิงรูปธรรมต่อการจัดการขยะมูลฝอยและความเข้มแข็งของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ประภาภรณ์ ปราปตสุข, บุญกาญจน์ ทับทิมศรี และณัฐพัชร์ ชะอุ่ม. (2567). ผลกระทบของบ่อขยะเชิงเขาทองที่มีต่อชุมชนหมู่ 5 ตำบลแก่งเสี้ยน อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 4(1), 18-33.
- ปัญญาศิลป์ วรรณภพ. (2566). การประยุกต์หลักปาปนิกรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูปลัดสันติ ขนดีโร (ปรโมทย์). (2564). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักพุทธปาปนิสูตร ของเจ้าสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จังหวัดสมุทรปราการ. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานิรุต ภาณุวุฒโธ (พยนต์ย์ม). (2566). พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น ในจังหวัดสมุทรสงคราม. (ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สันชัย พรหมสิทธิ์, วันทนี แสนภักดี, สัญญา เคนาภูมิ และพงษ์เมธิ ไชยศรีหา. (2562). รูปแบบการจัดการขยะกับความเหมาะสมของพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, 6(2), 459-482.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 – 2564. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำราญ ไกรทอง และปารินดา สุขสบาย. (2556). รูปแบบองค์กรและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต. 9(1), 121-124.
- สุวรีย์ ศิริโกการภิมย์. (2546). การวิจัยทางการศึกษา. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- Bhutanaro, T. (2017). Leadership and Community Development. 5 January 2024. Retrieved from <http://www.gotokhow.org/posts>